

Virtualus tarptautinis autoritetinis failas

Barbara B. TILLET

Kongreso biblioteka, 101 Independence Ave., S.E. Washington, DC 20540-4305, United States,
el. p. btll@loc.gov

Autoritetinių įrašų bibliografiniams entitetams (asmenims, kolektyvams, kūriniams/išraiškoms, sąvokoms, objektams, įvykiams, vietoms) sanaupa naudotis internete suinteresuotos ne tik bibliotekos bei jų vartotojai, bet ir leidėjai, autoriaus teisių ir gretutinių teisių apsaugos organizacijos, muziejai ir archyvai. Šiame straipsnyje analizuojama, kaip visa tai įgyvendinama. Autoritetinė apskaita lieka pačia brangiausia katalogavimo dalimi, bet bendros NACO (*Name Authority Cooperative*), SACO (*Subject Authority Cooperative*) pastangos, IFLA iniciatyva ir vienos bibliotekos mokslinių tyrimų rezultatai sudaro tarptautinių mainų galimybę ir taip mažina išlaidas.

Dažnai teigiama, kad dabartinio žiniatinklio chaotiškumas labai apsunkina informacijos paiešką. Reikalinga pagalba ir ją suteikti galima. Autoritetinės apskaitos elemento taikymas žiniatinklio terpei padėtų įgyvendinti šiuos tikslus:

- skatinti darbo krūvio pasidalijimą, siekiant mažinti katalogavimo išlaidas, – o mūsų bendruomenė dabar išsiplėtė, ypač Europoje, kur į bibliotekas, archyvus, muziejus ir teisių apsaugos agentūras žiūrima kaip į „atminties įstaigas“. Visiems ekonomiškai naudinga bendrai naudotis autoritetine informacija;
- supaprastinti autoritetinių įrašų kūrimą ir eksploatavimą tarptautiniu mastu;
- sudaryti galimybę gauti informaciją vartotojo pageidaujama kalba, rašmenimis ir forma arba tokią, kokią teikia vietų bibliotekos.

Dešimtmečiais buvo svarstomi autoritetinės apskaitos privalumai. Kai autoritetinę apskaitą taikome žiniatinklio terpei, dar kartą įsitikiname, kad ji suteikia tikslumo paieškai, kad susijusių nuorodų struktūra palengvina navigaciją ir leidžia išsiaiškinti variantus ar nesutapimus, kad kontroliuojamos vardų, antraščių ir dalykų formos padeda surinkti visus kūrinius, kad galima susieti autoritetines vardų, antraščių ir dalykų formas, kurios vartojamos įvairiose priemonėse, pavyzdžiui, žodynuose, biografiniuose žinyuose, referatuose, rodyklėse ir pan. Ryšių galimybes galima naudoti bibliotekų katalogams įtraukti į įvairias žiniatinklio paieškos priemones.

Kontroliuojamos formos, naudojamos prieigai ir pateikimui, garantuoja vartotojams paieškos nuoseklumą.

Žinome apie labai prastus OPAC katalogus, kuriuose nėra nuorodų sistemos ar ryšių su autoritetiniais failais, o be šių požymių jie yra ne katalogai!

Per praėjusius kelis metus buvo sukurti keli projektai, kurie padės priartėti prie autoritetinės apskaitos vykdymo pasauliniu mastu. Kongreso bibliotekoje vyko konferencija, skirta bibliografiniai apskaitai naujajame tūkstantmetyje, jai parengtame prancūzų apžvelgiamajame Europos Sąjungos AUTHOR projekte; IFLA MLAR (*Minimal Level Authority Records*) ataskaita, kuri apibrėžė pagrindinius duomenų elementus, reikalingus autoritetiniams įrašams (šiandien juos vadiname metaduomenimis); IFLA FRANAR (*Functional Requirements for Authority Numbers and Records*); Dublin Core/Authorities; diskusijas apie CORC autoritetinius įrašus, sudarantįs geresnes galimybes pasauliniam autoritetiniam failui kurti; globalias UNICODE vartojimo galimybes „Windows“ sistemoje, kuriant įrašus įvairiais rašmenimis; NACO ir SACO išplėtimą iki AACR2 ir LCSH (*Library of Congress Subject Headings*). Todėl šiame straipsnyje tai išsamiau nenagrinėjama, tik reikėtų akcentuoti tarpusavio veiksmus ir tai, kaip dabar galėtume nustatyti įvairių komunikacijos formatų suderinamumą su Z39.50 protokolu (šis modelis tyrinėjamas LEAF (*Linking and Exploring Authority Files*) projekte).

Egzistuoja taip pat kryžminių ryšių, tokių kaip XML, ONIX sistema su įrašais visais MARC formatais. Šie kryžminiai ryšiai gali padėti efektyviai rasti ir išgauti bibliotekos išteklius iš referavimo ir bibliografavimo tarnybų bei kitų žiniatinklio išteklių. Visos šios technologinės galimybės dabar gali būti sujungtos ir todėl galime teigti, kad iš tikrųjų labai priartėjome prie virtualaus tarptautinio autoritetinio failo sukūrimo.

Šiuo metu taip pat vyksta istoriniai visuotinės bibliografinės apskaitos suvokimo pokyčiai. IFLA UBC išplėtoti autoritetinės apskaitos principai yra analogiški bibliografinės apskaitos principams, būtent:

1) kiekviena šalis atsako už savo asmenvardžių ir kolektyvų vardų autoritetinius pradmenis (čia nekalbama apie unifikuotas antraštes, serijas ar dalykus);

2) kiekvienos valstybinės bibliografijos tarnybos sukurti autoritetiniai įrašai turi būti prieinami visoms kitoms šalims, kurioms reikalingi tų pačių autorių autoritetiniai įrašai.

1960–1970 metais, kai tai buvo tik pradama įgyvendinti, dėl tuometinių technologijų lygio dar nebuvo galima keistis duomenimis tarptautiniu mastu. Be to, finansavimo stoka Tarptautiniam centrui, kuris vykdė tokią programą, sutrukdė šiai idėjai virsti realybe.

Pastaraisiais metais kelios IFLA darbo grupės susidarė naują požiūrį į visuotinę bibliografinę apskaitą. Naujas požiūris sustiprina autoritetinės apskaitos svarbą, į pirmą vietą iškelia vartotojo interesus. Tai praktiškas požiūris, kuriuo pripažįstama, kad Kinijos vartotojas galbūt norėtų matyti pradžioje „Confucius“ ne lotyniška forma ar transliteruotą pagal „pinyin“ sistemą, bet savo rašmenimis.

Tačiau siekiant, kad bendra autoritetinė apskaita ir bibliografinių įrašų kūrimas teiktų naudą, kad įrašai galėtų būti daug kartų vartojami visame pasaulyje, reikia per valstybinės bibliografijos tarnybų ir kitų regioninių tarnybų autoritetinius failus susieti autoritetines asmenvardžių, antraščių ir net dalykų formas virtualiam tarptautiniam autoritetiniam failui sukurti. Yra keletas modelių, kaip tai įgyvendinti, bet turime sukurti daugiau eksperimentinių projektų, kad nustatytume, kurį iš jų būtų geriausia vykdyti.

Norint teikti maksimalią naudą bet kurios šalies bibliotekai vartotojams, reikia vartoti rašmenis, kuriuos jie galėtų perskaityti. Transliteracija gali padėti kai kuriems vartotojams iššifruoti įrašus, bet vartojant originalius rašmenis tikslumas daug didesnis. Dabar turime pateikti, jei tik įmanoma, bent jau kryžmines nuorodas pradmenų formų variantams įvairiais rašmenimis, kai to reikia tam tikrais atvejais. Jungtinėse Amerikos Valstijose MARBI pradeda tyrinėti šią galimybę, bet dar reikės daug padirbėti. Galiausiai turime rasti būdą atvaizduoti pradmenis rašmenis ir formą taip, kaip vartotojas tikisi ir pageidauja.

Akivaizdi lygiagrečių autoritetinių įrašų tam pačiam entitetui svarba, nes tai leidžia sukurti jungiamąją kryžminių nuorodų ir pradmenų autoritetinių formų struktūrą, kuri būtų naudojama kataloguose, skirtuose specialiam kontingentui, ir į kurią būtų įtraukti įvairių rašmenų variantai, bent jau kaip kryžminės nuorodos.

Kalbėdami apie ryšių sistemą turime pripažinti, kad įvairios katalogavimo taisyklės kitaip nei AACR2 traktuoja entitetus, o AACR2 nėra universalios. Pavyzdžiui, laikantis vokiečių taisyklių, laivų žurnalai neaprašomi pagal laivo vardą, todėl autoritetinio įrašo laivo vardui nebus, o pagal AACR toks įrašas bus. Panašiai atsitinka aprašant įvykius, kolektyvų susirinkimus: pagal vokiečių taisykles pradmuo entitetui nebus kuriamas, o pagal AACR2 jis kuriamas kaip hierarchiškai „susirinkimui“ priklausomas pradmuo pagal kolektyvo vardą.

Egzistuoja skirtinga nediferencijuotų asmenvardžių vartojimo praktika. Neseniai vokiečiai pakeitė savo taisykles, norėdami diferencijuoti daugiau asmenvardžių, bet vartotojo nediferencijuotas asmenvardžių formas, pateikdami tik inicialus. Tačiau žinome, kad net pagal tas pačias katalogavimo taisykles, pavyzdžiui, AACR2, galime sukurti entitetui naują atskirą įrašą, kuomet gauname daugiau informacijos tam asmeniui diferencijuoti, todėl nediferencijuotam asmenvardžiui sukurtas įrašas gali atspindėti skirtingus susijusius entitetus.

Kaip galime sukurti virtualų tarptautinį autoritetinių duomenų failą? Jau egzistuoja keletas didelių autoritetinių failų, sukurtų pagal savas katalogavimo taisykles ir taisyklių aiškinimus. Būtų naudinga sukurti retrospektyvinį palyginamąjį projektą: susieti esamus to paties entiteto įrašus. Buvo pasiūlyta vartoti atitinkamus algoritmus, tokius kaip Edo O'Neillo ir kitų OCLC dalyvių sukurtieji, kuriuos naudojant įrašai, sukaupti bibliografinių duomenų bankuose, suderinami automatiškai ir pakankamai tiksliai. Daug ką galima lyginti ir tikrinti rankiniu būdu, bet kompiuteris padės pažengti daug toliau į priekį. Kompiuteris galėtų pridėti susietas teksto cilutes ir įrašų kontrolinius numerius, kad vėliau būtų palengvinti ryšiai ir informacijos perdavimas tinkamiausiomis atvaizdavimo formomis.

Kai kurios vietinės sistemos jau pateikia kompiuterių programas, automatiškai sutikrinančias pradmenis su jau egzistuojančiais autoritetiniuose failuose, ir šią galimybę galima praplėsti iki paieškos virtualiame tarptautiniame autoritetiniame faile.

Taip pat numatoma galimybė atvaizduoti virtualaus failo atitikmenis, kad pririnkus kataloguotojas galėtų redaguoti ar sujungti informaciją su vietiniu autoritetiniu įrašu ir rinkti informaciją vėlesnėms sąsajoms.

Šiuo metu kai kurios sistemos numato specifines paieškos priemones, orientuotas į tam tikro vartotojų kontingento dalykines užklaudas, atrenkant išteklius interaktyviai paieškai atlikti, o tokios sistemos kaip „mano biblioteka“ arba „mano OPAC“ dar praplėtos iki individualių specifinių paieškos formų. Jose galėtų būti autoritetinės parinktys, skirtos vartotojų pageidaujamiems rašmenims ir kontroliuojamiems žodynams atvaizduoti ekrane.

Norėtume turėti konkrečiai bibliotekai tinkamą autoritetinę formą, kurią siūlytume daugumai vartotojų, tačiau galime pasiūlyti ir galimybę patiems vartotojams per programinę įrangą arba „slapukus“ pasirinkti reikalingą kalbą, rašmenis ar kultūros savitumus, tokius kaip rašybos ypatumai, atsiradę dėl kultūrų skirtumų: pvz., žodis „labor“ yra anglų kalbos amerikietiškas variantas, o Didžiojoje Britanijoje jis rašomas „labour“.

Kiti būdai tai padaryti, siūlyti daugelį metų, yra standartiniai numeriai: ISAN, INSAN, ISADN ir kt., bet

aš būčiau linkusi pirma bandyti vartoti unikalų pastovų įrašo kontrolinį numerį ir įsitikinti, ar tai bus veiksminga. Nebeliks būtinybės įkurti dar vieną tarptautinę organizaciją, užsiimančią tokių numerių skyrimu ir sistemos palaikymu. Pranešime Kongreso bibliotekos dviejų šimtų metų sukakties konferencijoje pateikiau kelis šios idėjos įgyvendinimo scenarijus. Apžvelkime du iš jų.

Kataloguotojas įrašo informaciją į bibliografinį įrašą ir vietinė sistema patikrina vietinį autoritetinį failą. Vietinė sistema randa įrašą vietiniame autoritetiniame faile ir rodo jį ekrane, kad kataloguotojas įsitikintų, jog tai tas pats entitetas. Norėjęsi, kad po to sistema automatiškai atnaujintų bibliografinį įrašą to autoritetinio įrašo autoritetine informacija, patvirtinta kataloguotojo.

Kitas atvejis, kai vietinėje sistemoje nėra įrašo. Kataloguotojas įrašo informaciją ir vietinė sistema patikrina vietinį autoritetinį failą. Ekrane matome atsakymą, kad tokio atitiktumo nėra, ir sistema leidžia kataloguotojui pradėti paiešką virtualiame tarptautiniame autoritetiniame faile. Kadangi internetas veiks daug greičiau negu dabar, mes tuoj pat gausime atsakymą, pavyzdžiui, atitiktumėn su įrašu, sukurtu Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge. Mūsų kataloguotojas peržiūrės įrašą ir galbūt nenorės visos informacijos, bet pasiims vieną ar dvi nuorodas ir ryšį. Vietinė sistema paklaus kataloguotojo, ar jis norėtų, kad sistema sukurtų bazinį autoritetinį įrašą pagal rastą įrašą ir susietų jį su ... ir kataloguotojas atsakys teigiamai. Tada vietinė sistema sukuria vietinį autoritetinį įrašą, paimdama susietą informaciją iš virtualaus autoritetinio failo, t. y. įrašą iš Sankt Peterburgo. Po to kataloguotojas pagal jų katalogavimo taisyklės, šiuo atveju AACR2, pridės 100-ąjį lauką autoritetinei formai ir, jei reikia, kitus laukus. Vietinė sistema prideda susietą 700-ąjį lauką – MARC formatu autoritetiniams įrašams yra 7XX laukai, į kuriuos galima įvesti susietą autoritetinę formą, įrašo kontrolinį numerį ir informacijos šaltinį būsimoms sąsajoms. Ar šis autoritetinių failų susiejimas vyks tarp valstybinės bibliografijos tarnybų nacionalinių, ar tarp regioninių autoritetinių failų, priklausys nuo modelio, kurį pasirinksiame. Šią temą tęsime vėliau.

Taigi virtualių tarptautinių autoritetinių failų papildėme dar vienu ryšiu autoritetinei formai, sudarytai pagal AACR2 ir rusišką įrašą tam pačiam entitetui, pagal rusiškas katalogavimo taisyklės kirilica. Vietinė sistema atnaujina vietinį bibliografinį įrašą.

Kai vartotojas kreipiasi, vietinė sistema arba vartotojo sistemoje esantis atpažinimo įrašas gali nustatyti, kad vartotojas pageidauja įrašo kirilica, ir mes galime jam jį parodyti. Taip pat galima pateikti bet kokius kitus rašmenis, išvestį iš Brailio klaviatūros arba pagal vartotojo parametrus ar jo balso atpažinimo įrašus peržvalgos lange užtikrinti atsiliepimą į kalbančiojo užklausą.

Galimi keli virtualios tarptautinės autoritetinės sistemos modeliai:

- paskirstyta sistema, kuri atlieka paiešką nepriklausomuose valstybinės bibliografijos tarnybų autoritetiniuose failuose, vartojanti Z39.50 protokolą;
- susieta sistema, vartojanti Z39.50 protokolą susietų autoritetinių įrašų paieškai (tai didina paieškos tikslumą);
- centralizuota sistema, vartojanti OAI (*Open Archive Initiative*) modelį, kuris sukuria suvestinį metaduomenų autoritetinį failą serveryje, susieta su nacionaliniais autoritetiniais failais;
- centrinė ryšio sistema, kurioje visų valstybinės bibliografijos tarnybų visi autoritetiniai failai yra susieti.

Paskirstytuose ir susietuose modeliuose, kurie vartoja Z39.50 protokolą, vartotojas gali įvesti terminą, kuris viename faile pasirodo kaip kryžminė nuoroda, ir todėl įrašas surandamas, bet jis taip pat susietas su kitu įrašu kitame faile, todėl kitas įrašas tam pačiam entitetui taip pat surandamas. Galima teigti, kad šis modelis labiausiai tinka failams palaikyti.

OAI modelis sukuria serverį, kuris surenka metaduomenis iš nacionalinių autoritetinių failų ir, kai tik atsiranda pasikeitimai nacionaliniuose failuose, ta informacija serveryje atnaujinama. Tai suteikia galimybę reguliariai įvesti ir palaikyti įrašus, t. y. daryti tą, ką dabar daro valstybinės bibliografijos tarnybos (arba regioninės įstaigos). Jeigu neatkursime susiejimo mechanizmo, rizikuojame prarasti paieškos tikslumą, tačiau šiame modelyje yra daugiau entitetų susiejimo būdų, jau nekalbant apie pačių modelių variantų įvairovę.

Kitame modelyje gali būti vartojamas vienas centrinis autoritetinis failas ir visų kitų failų susiejimo su juo mechanizmas, taigi šio darbo nereikės atlikti kiekvienai valstybinės bibliografijos tarnybai kartu su visais kitais šios tarptautinės bendrijos dalyviais. Tuomet kataloguotojas bet kurioje pasaulio dalyje turės prieigą prie visų to entiteto autoritetinių įrašų, atlikdamas vienintelę paiešką centriniame faile. Jeigu centriniame faile atitiktumo nėra, ieškoti galima kituose failuose vartojant Z39.50 protokolą.

Žinoma, yra ir kiti šių modelių variantai. Išbandyti reikia visus, kad įsitikintume, kuris yra tinkamiausias šiuolaikinėje interneto terpėje.

Siūliau keturias rekomendacijas:

- 1) išbandyti susietų autoritetinių failų koncepciją;
- 2) nustatyti Z39.50 protokolo parametrus autoritetiniams įrašams (šiuo metu taikomas Bath Profile plėtinys);
- 3) dirbti su vietinių sistemų tiekėjais, siekiant padidinti vietinių sistemų galimybes kurti autoritetinius įrašus ir vykdyti autoritetinių įrašų šaltinių paiešką žiniatinklyje, o antra vertus – atsižvelgiant į vartotojų

interesus informaciją pateikti jų pageidaujamais rašmenimis ar rašyba:

4) dirbti su žiniatinklio paieškos sistemų kūrėjais, siekiant praplėsti šią koncepciją duomenų bazėms ir ištekliams, kuriuose jie užtikrina paiešką, ir įvesti į šį chaosą kiek nors kontrolės.

Šiame straipsnyje tik trumpai paaiškinta, kaip kataloguotojai gali sudaryti autoritetinius failus žiniatinklyje

ir kaip, sukūrus autoritetinės apskaitos struktūrą pasauliniu mastu, prie jos galėtų prisijungti ir kiti dalyviai (leidėjai, autoriaus teisių apsaugos agentūros, archyvai, muziejai, kitos bibliotekos) – visi gali naudotis šia informacija ir taupyti lėšas. Autoritetinė apskaita žiniatinklio vartotojams bus naudinga dėl įrašų sąsajos, tikslios paieškos ir galimybės gauti informaciją kiekvienam patogiu būdu, pageidaujama kalba ir rašmenimis.

Tillett, Barbara B. "Authority Control on the Web", Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium, Nov. 2000
<http://leweb.loc.gov/catdir/bibecontrol/tillett-paper.html>